

Vystúpenia z napoleonských vojen. Niekoľko námetov na reflexiu

Marie-Pierre Rey

Abstract:

REY, Marie-Pierre: Exiting the Napoleonic Wars. Some Ideas to Reflect Upon.

In the three sections of her article the author ruminates on the exiting of the Napoleonic Wars, which, through their geographic dimension, length, the use of new military technology and ideological content, brought important structural changes, and not only to French society. In the first section we learn about the diplomatic-military level of activity at exiting the War in 1814–1818, when France returned from the position of outcast to move back into the community of European states. However, the political exiting of the Napoleonic Wars was much more complicated and, in the author's opinion, was still not complete even by 1830. Probably the most complicated part of the process was related to military veterans, as Napoleon had made use of conscription, which impacted hitherto unseen numbers of common men – non-professional soldiers. Besides the huge loss of life, the veterans suffered from various trauma, grievances and injuries, which, however, society wanted to forget as quickly as possible.

Keywords: Napoleonic Wars, exiting wars, France, post-war society, veterans

Napoleonské vojny svojou dĺžkou (viac ako 15 rokov), geografickým záberom (od Španielska po Rusko), rastúcim používaním delostrelectva, masívnym využitím odvodu, dovtedy nevídaným zdokonaľovaním vojenského velenia a silným ideologickým rozmerom priniesli európskym spoločnostiam a francúzskej spoločnosti zvlášť zmeny každého druhu a neslýchaného rozsahu. Ako sa tej istej francúzskej spoločnosti podarilo prekonať utrpenie, ťažkosti a traumy spôsobené touto pätnásťročnou vojnou? Akým spôsobom sa vystupovalo z konfliktu? V akej časovosti, v akom rytme a na akých politických, spoločenských a mentálnych základoch? Ako krajina nadviazala na „normálnosť“ a o akú normálnosť ide? Aby som našla odpoveď na tieto otázky, budem sa v prvej časti tohto príspevku zaoberať vystúpením z vojny na diplomaticko-vojenskej úrovni v rokoch 1814 až 1818. Ide o najľahšie určiteľný proces, lebo je zaznamenaný v diplomatických zmluvách a dokumentoch. Na politickej úrovni bolo vystúpenie z vojny dlhšie a menej jednoznačné, ako ukážem v druhej časti. Najzložitejšie a najbolestnejšie sa však ukázalo byť na spoločenskej úrovni, a to bude predmet tretej časti tohto príspevku.

Vystúpiť z vojny na diplomaticko-vojenskej úrovni, 1814 – 1818: Francúzsko, od úlohy vyvrheľa po návrat do spoločenstva európskych štátov

Rok 1814 bol prvým silným momentom vystúpenia z napoleonských vojen. Keďže vojny cisárstva boli nerozlučne spojené s osobnosťou Napoleona, jeho kariérou a osobnou mocou, vystúpenie z nich mohlo nastať len za cenu porážky

cisára Francúzov. Po zvlášť húževnatom francúzskom ťažení, ktoré trvalo od januára do marca 1814,¹ a po hrdinskej bitke o Paríž, ku ktorej došlo 30. marca, mal vstup koalíčných vojsk do hlavného mesta Francúzska na druhý deň a z neho vyplývajúca okupácia za následok abdikáciu cisára Francúzov. Tá bola potvrdená zmluvou z Fontainebleau z 11. apríla 1814, ktorá bola výsledkom rokovaní medzi generálom Caulaincourtom, Napoleonovým vyslancom, a cárom Alexandrom I. Z finančného hľadiska sa zmluva neskôr ukázala byť pomerne veľkorysá voči cisárovi zbaveného trónu, ako aj voči jeho rodinným príslušníkom, no pokiaľ ide o politické hľadisko, zakázala im akýkoľvek návrat do Francúzska s cieľom zaručiť trvalý mier pre Francúzsko a Európu. O niekoľko týždňov neskôr 30. mája 1814 (prvý) Parížsky mier oficiálne potvrdil vystúpenie vojny. Počas rokovaní, na ktorých sa tentoraz zúčastnili všetci členovia koalície, sa diplomatickí zástupcovia Ruska a Veľkej Británie ukázali byť zvlášť zmierliví: z ich pohľadu bolo síce dôležité, aby Francúzsko v budúcnosti nemohlo znova predstavovať hrozbu pre európsky kontinent, nesmeli však byť ani príliš oslabené: ako také by už nebolo schopné zohrávať v Európe kľúčovú úlohu a spoluvytvárať rovnováhu medzi jednotlivými štátmi tohto svetadiela. To bol dôvod pomerne zhovievavých opatrení voči Francúzsku.

Niektorí síce presadzovali návrat krajiny k hraniciam z roku 1790, Francúzsko však nakoniec získalo hranice, ktoré sa ukázali byť výhodnejšie ako tie, o ktorých sa hovorilo v aprílovej dohode o prímerí: presahovali dokonca hranice z 1. januára 1792, v porovnaní s ktorými krajina získala viac než 630 tisíc obyvateľov z celkového počtu 29 miliónov.² Na severe sa francúzske obranné línie mierne vylepšili najmä pripojením miest Landau a Sarrebrücken. Krajina si okrem toho ponechala mestá Chambéry, Annecy a veľkú časť Savojska. Avignon a grófstvo Venaissin, Montbéliard a Mulhouse, ako aj viaceré malé nemecké enklávy v Alsasku zostali francúzske. Francúzsko prišlo o Flámsko a Luxembursko, ako aj o územia, ktoré Napoleon anektoval v Taliansku, Nemecku, Holandsku a Švajčiarsku. Anglicko však bolo nútené vrátiť mu všetky jeho kolónie s výnimkou Tobaga, Svätej Lucie v Antilách, Isle de France (dnešný Maurícius) v Indickom oceáne a Malty. Na politickej úrovni Parížsky mier stanovil, že vo Viedni sa uskutoční generálny kongres, na ktorom sa vyriešia zatiaľ nedoriešené európske otázky, v prvom rade poľská. Nakoniec dokument obsahoval doložky, podľa ktorých bolo Benátsko postúpené Rakúsku a prístav Janov Sardínskemu kráľovstvu.

Podpísaný dokument sa teda javí ako kompromis medzi návratom k prirodzeným hraniciam, v ktorý dúfali Francúzi, a návratom k hraniciam z roku 1789, ktorý pôvodne plánovalo Prusko a Rakúsko. Zmluva nakoniec nestanovila nijaké vojnové reparácie, skoncovala s rekvizíciami a oslobodila väzňov: vďaka týmto ustanoveniam sa mier, v ktorý francúzska spoločnosť dúfala už mesiace, stal hmatateľnou skutočnosťou.

1 Pokiaľ ide o francúzske ťaženie, pozri najmä dve nedávno vydané diela: BOUDON, Jacques-Olivier. *Napoléon et la campagne de France, 1814*. Paris : Armand Colin, 2014; a REY, Marie-Pierre. *1814, un Tsar à Paris*. Paris : Flammarion, 2014.

2 Porovnaj s WARSEQUIEL, Emmanuel de – YVERT, Benoît. *Histoire de la Restauration*. Paris : Perrin, 1996, s. 63.

Mier podpísaný v Paríži čoskoro potvrdili a posilnili ustanovenia Viedenského kongresu.³ Cieľom tohto kongresu ohláseného v zmluve z 30. mája 1814 bolo prekresliť mapu Európy spochybnením väčšiny geopolitických zmien, ktoré sa zrodili z francúzskej revolúcie a cisárstva, a presadením iných zásad, v prvom rade bezpečnosti európskeho kontinentu a jeho rovnováhy. Konkrétne vo vzťahu k Francúzsku kongres potvrdil ustanovenia Parížskeho mieru týkajúce sa hraníc, zavádzal však aj nárazníkové štáty, ktoré mali „krotiť“ francúzsku hrozbu, držať Francúzsko na uzde a obmedziť jeho nebezpečnosť.

Spojenci sa síce v prípade Francúzska ukázali byť jednomyselní a jednotní, no v ďalších otázkach čoskoro ukázali nezhody a rivalitu. Talleyrand, francúzsky minister zahraničných vecí, ktorý bol vo Viedni prítomný, šikovne a geniálne využil ich nezhody.⁴ Dňa 3. januára 1815 sa mu podarilo dosiahnuť podpísanie tajného obranného spojenectva medzi Francúzskom, Rakúskom a Anglickom, ktoré bolo v skutočnosti namierené proti Rusku a Prusku. Sotva za niekoľko mesiacov sa táto koalícia roztrieštila napriek tomu, že bola ukutá v krvi vojenských ťažení rokov 1812, 1813 a 1814, a zdalo sa, že z diplomatického hľadiska Francúzsko opätovne získavalo výhodnejšie postavenie než štátut vyvrheľa, ktorý mu pripísali spojenci. Úspech však trval len krátko, lebo s návratom Napoleona sa všetko opäť zmenilo: Sto dní totiž znovu utužilo spojencov proti cisárovi Francúzov vyhláseného za „nepriateľa a narušiteľa svetového pokoja“. Konflikt sa obnovil a brutálne završil pri Waterloo.

Rokovania v roku 1815 sa ukázali byť ťažšie než v roku 1814. Až do podpísania dohody v novembri 1815 vojvoda z Richelieu,⁵ bývalý generálny gubernátor Odeskej oblasti, ktorý bol stále blízky Alexandrovi I. a teraz ho kráľ Ľudovít XVIII. dosadil na čelo vlády, vynakladal bezhraničné úsilie na to, aby od spojencov získal určité ústupky, a tým zmiernil osud krajiny. Robil to s podporou cára, ktorý bol od konca júna vo Francúzsku a počas pôsobivej vojenskej prehliadky vo Vertus 10. septembra demonštroval svoju moc a zároveň sa opätovne pokúsil umierniť členov koalície. Už 7. júla Alexander I. zastával názor, že „s Francúzskom netreba zaobchádzať ako s nepriateľom. Mocnosti si v ňom nemôžu uplatňovať svoje dobyvateľské práva.“⁶ Nechceli ho však vypočuť: na jednej strane preto, že Rusi nebojovali pri Waterloo; a na druhej strane preto, že cára diskreditovala prehnaná, ba až naivná dôvera, ktorú vložil do Napoleona, keď mu prepustil ostrov Elba. Predsa sa mu však podarilo dosiahnuť pre Francúzsko niekoľko úprav: práve po jeho intervencii boli finančné sankcie znížené (z 800 na 700 miliónov frankov) a krajina neprišla o viac území. Cárovi totiž v roku 1815 rovnako ako v roku 1814 išlo o to, aby Francúzsku nebol nanútený príliš ponižujúci

3 Pokiaľ ide o Viedenský kongres a jeho novátorské zásady, pozri REY, Marie-Pierre. Le congrès de Vienne, un outil diplomatique à réhabiliter ? In *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, 2015/2 (č. 42), s. 21-32. Dostupné na internete <https://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin1-2015-2-page-21.htm>.

4 Porovnaj WARESQUIEL, Emmanuel de. *Talleyrand, le prince immobile*. Paris : Texto, 2015, s. 634-636.

5 Pokiaľ ide o vojvodu z Richelieu, pozri *passim* biografiiu, ktorú mu venoval WARESQUIEL, Emmanuel de. *Le Duc de Richelieu, un sentimental en politique, 1766 – 1822*. Paris : Perrin, 1990.

6 Pokiaľ ide o postoj cára k Francúzsku v roku 1815, pozri REY, Marie-Pierre. *Alexandre Ier, le tsar qui vainquit Napoléon*. Paris : Flammarion, 2013, s. 366-368.

mier, ktorý by mohol znížiť dôveryhodnosť ešte krehkej kráľovskej moci, obnoviť politickú neistotu a *in fine* destabilizovať európsky kontinent, ktorému bol len teraz prinavrátený mier.

Druhý parížsky mier z 20. novembra 1815 teda obnovil hranice Francúzska z roku 1790 (ponechalo si Alsasko, Lotrinsko, Franche-Comté a Burgundsko, na ktoré si brúsilo zuby Prusko; zostal mu Avignon a grófstvo Venaissin, Montbéliard a Mulhouse), krajina však stratila viaceré strategické pevnosti, koloniálne územia a bola jej uložená finančná sankcia vo výške 700 miliónov frankov (čiže 140 miliónov ročne počas piatich rokov), z ktorých 137 neskôr použili na výstavbu pevností strážiacich jej vlastné hranice. Okrem toho muselo počas piatich rokov zniesť okupáciu svojich hraničných departmánov na severe a východe (spolu siedmich) vojenskou silou, ktorá sa odhaduje na viac ako 150 tisíc mužov. Náklady na okupáciu (ubytovanie, strava, starostlivosť o kone...), ktoré dosiahli 130 miliónov frankov ročne, boli v plnom rozsahu hrazené z francúzskeho rozpočtu. Ročne tak počas piatich rokov krajina celkovo (reparácie a náklady na vydržiavanie okupačných vojsk) prišla o 270 miliónov, t. j. takmer o tretinu ročného rozpočtu Francúzska odhadovaného v tom čase na 600 miliónov, čo bola enormná suma.

V ten istý deň 20. novembra 1815 štyria spojenci nanovo vytvorenej koalície – Veľká Británia, Rakúsko, Prusko a Rusko – slávnostne obnovili pakt uzatvorený v Chaumonte v marci 1814: bol to zrod Štvorspolku, ktorý si dal za prvoradý cieľ „dohliadať“ na Francúzsko a zabezpečiť, aby už nikdy nepredstavovalo nijakú hrozbu z geopolitického hľadiska, a na tento účel zriadilo „konferenciu veľvyslancov“, ktorá sa konala dvakrát do týždňa v Paríži a jej úlohou bolo pozorovať politický stav Francúzska a informovať o ňom: kontrola krajiny bola teda zvlášť ponižujúca a bolestná. Francúzsko nakoniec nebolo prizvané do Svätej aliancie, ktorú Alexander I. inicioval v septembri 1815: aj z tohto hľadiska krajina stále zostávala vyvrheľom na medzinárodnej scéne.

Zostala ním až do jari 1819, keď krajinu opustili posledné okupačné vojská, ktoré v nej ešte boli, keďže francúzskemu štátu sa podarilo uhradiť reparácie vo výške 700 miliónov. V tomto období kľúčového významu zohral vojvoda z Richelieu dôležitú úlohu tým, že postupne bojoval za konkrétne zlepšenie situácie krajiny. Od konca roku 1816 si stanovil za cieľ čo najrýchlejšie splatenie dlžnej sumy: išlo mu o to, aby čím skôr skoncoval s okupáciou, ktorá zruinovala rozpočet štátu i obcí a bola ťažko znesiteľná z hospodárskeho i psychologického hľadiska napriek tomu, že Wellington, najvyšší veliteľ okupačných vojsk, prísne dohliadal na to, aby sa nezvrhla, a vojská držal pevne na uzde.⁷ Vojvoda z Richelieu na tento účel v roku 1817 vyjednal pôžičku 200 miliónov frankov v londýnskej banke Baring a v amsterdamskej banke Hope, ktorú chcel použiť na predčasnú úhradu splátok za roky 1819 a 1820. Keďže členovia koalície mali v tejto situácii istotu, že reparácie budú zaplatené, v apríli 1817 sa vyslovili za zmiernenie okupačného mechanizmu (zníženie počtu mužov o 30 tisíc)

7 Pokiaľ ide o začiatky Reštaurácie, pozri prvé kapitoly dielo WARESQUIEL – YVERT 1996.

a takmer o rok a pol neskôr v októbri 1818 na Aachenskom kongrese podpísali opätovné začlenenie Francúzska do európskej rodiny a úplné oslobodenie jeho územia zakotvené v dohovore z 9. októbra 1818. Francúzsky štát sa teda zbavil okupačných vojsk, vstúpil do Štvorspolku a hneď podpísal aj Svätú alianciu. V tento deň Francúzsko z diplomaticko-vojenského hľadiska definitívne vystúpilo z vojny a v plnom rozsahu si znova našlo miesto v európskom geopolitickom spoločenstve.

Z politického hľadiska sa veci ukázali byť zložitejšie a zamotanejšie, lebo mier bol síce jednoznačne jadrom kráľových plánov, no otázka režimu, ktorý mal byť nastolený, bola už menej jednoznačná.

Vystúpiť z vojny z politického hľadiska: aká „normalizácia“? Nezavršený proces v roku 1830

Aký režim treba ustanoviť pre Francúzsko po ukončení cisárstva? A ako prekonať cisárstvo bez ponorenia sa do občianskej vojny, rozdelenia a vášní, ktoré lomcovali Francúzskom 25 rokov? Odpoveď nebola samozrejماً na jar 1814 ani v zime 1815 – 1816 a prejavila sa mnohorakým tápaním.

Na jar 1814 bol síce Talleyrand rovnako ako Alexander I. naklonený skutočnému ústavnému systému, projektu, ktorý cár presadzoval u Ľudovíta XVIII. počas ich stretnutia v Compiègne začiatkom mája,⁸ pre Ľudovíta XVIII. však neprichádzalo do úvahy akceptovať také obmedzenie jeho právomocí. Vo svojej deklarácii z 2. mája 1814 nazývanej „deklarácia zo Saint-Ouen“, ktorá poznačila jeho príchod do Francúzska, Ľudovít XVIII. vyhlásil, že bol „*privolaný späť na trón svojich otcov z lásky k svojmu ľudu*“, privolaný späť, a nie povolaný; Ľudovítovi XVIII. síce nešlo o návrat k monarchii božieho práva, ale chcel zriadiť monarchiu, ktorá by sa dala nazvať patriarchálnou. V rámci logiky, ktorá chcela byť logikou svornosti, 4. júna udelil svojim poddaným chartu. Charta bola síce Francúzom udelená v duchu odpustenia, no nezabúdala na nič z uplynulých rokov: kráľ ju dotoval do 19. roku svojej vlády, čím veľmi podráždil cára.⁹

Charta vychádzala zo zložitého hľadania rovnováhy. Uznala určitý počet práv jednotlivcov a zásady zdedené z roku 1789, medzi ktoré patrila sloboda svedomia, vierovyznania a tlače. Deklarovala občiansku rovnosť a rovnosť v oblasti daní a prístupu k verejným funkciám; zasadzovala sa za generálnu amnestiu (vrátane kráľovrahov z roku 1793) a nespochybňovala občiansky zákonník ani čestnú légii (pričom však na lícovej strane medaily nahradila profil Napoleona profilom kráľa Henricha IV.), ani výsady získané cisárskou šľachtou; nepopierała predaj národného majetku. V nijakom prípade teda nešlo o návrat k zriadeniu

8 Porovnaj REY 2013, s. 354.

9 Porovnaj Alexandrovo vyhlásenie pre Hortenziu de Beauharnais citované v diele REY 2014, s. 188: „Svoje sklamanie opíše Hortenzii de Beauharnais takýmito slovami: »Onedlho prídem do Compiègne. Vidíte, že som smutný. Mám rád Francúzsko; želal by som mu šťastie a veľmi sa bojím, že táto rodina Bourbonovcov ho nedokáže zabezpečiť. Kráľ mi ukázal svoje vyhlásenie. Datuje ho do devätnásteho roku svojej vlády. Poradil som mu, aby tento dátum odstránil, ale nezdá sa, že by chcel moju radu poslúchnuť. Predpokladám, že bude šokovať mnohé záujmy a že toto pre Francúzsko naozaj nie je vhodné. Bolí ma to, lebo sa zdá, že je to moje dielo.«“

a spoločnosti Starého režimu. Nový predpis však obsahoval aj nejednoznačnosť: zároveň bola totiž obnovená šľachta Starého režimu, katolicizmus sa opäť stal štátnym náboženstvom a voľby už nemali byť všeobecné, ale na základe cenzu založeného na majetku, čo bolo v rozpore so zásadou vzájomnej rovnosti občanov. Voličská základňa sa znížila na 100 000 osôb, zatiaľ čo počet zvoliteľných osôb neprekračoval 20 000 potenciálnych kandidátov: išlo teda o veľké vzdialenie sa od rovnostárskeho ducha roku 1793 a zvrchovaný nebol národ ani ľud. Bol čas na kompromisy a zmierenie, v júni 1814 bola väčšina štátnych úradníkov dosadených Napoleonom vyzvaná, aby slúžili novému režimu, a teda nenastal „hon na čarodejnice“, lebo kontinuita štátnej služby zvíťazila nad akoukoľvek inou logikou. Zároveň však nový režim zavrhol zhanobené symboly revolúcie: upustilo sa od trojfarebnej zástavy, kráľ sa nazýval „kráľom Francúzska, a nie kráľom Francúzov“, odteraz vládol „poddaným“, a nie „občanom“...

Po skončení Sto dní nebolo ľahké zrealizovať túto túžbu po kompromisoch, zmierení a pacifikácii presadzovaných v mene vyššieho záujmu krajiny. Poníženie, ktoré zažil kráľ nútený utiecť po oznámení Napoleonovho vylodenia, vrúcnosť ľudu, ktorá obkolesila nového cisára Francúzov po návrate z ostrova Elba, a spojenectvá, ktoré vyvolal – zdalo sa, že všetko dávalo za pravdu najzapálenejším rojalistom okolo grófa z Artois, ktorí po Waterloo znova získavali na sile. Podľa nich – neskôr sa pre nich zaužíva výraz „ultrarojalisti“ – kompromis z roku 1814 znamenal len obrátenie sa proti autorite kráľa, a teda je potrebné zbaviť krajinu s konečnou platnosťou „jedu“ revolúcie, ako aj cisárstva. Ako veľkí víťazi volieb v auguste 1815 (získali 350 kresiel z 398) ultrarojalisti čoskoro iniciovali zákonné čistky, ktoré v ovzduší násilia poznačenom rýchlymi popravami svedčili o vôli pomstiť sa, ktorá sa veľmi líšila od ducha zmierenia presadzovaného kráľom rok predtým. Čistky v štátnej správe sa týkali viac ako štvrtiny úradníkov; zároveň bolo okolo 70 tisíc osôb zatknutých za „politický trestný čin“, 6000 z nich bolo odsúdených, z toho 300 až 400 na trest smrti: boli medzi nimi viacerí slávni generáli cisárstva, ktorí sa počas Sto dní spojili s Napoleonom, napríklad Mouton-Duvernet a Ney. Nakoniec v januári 1816 zákon proti kráľovrahom odsúdil na vyhnanstvo všetkých bývalých členov konventu (akými boli Carnot a David), ktorí odhlasovali smrť Ľudovíta XVI. Už teda nevládol duch amnestie a zmierenia. Postupom mesiacov si však kráľ uvedomil nebezpečenstvo, do ktorého tieto extrémne opatrenia viedli krajinu: totiž zatiaľ čo Francúzsko bolo stále okupované a bolo potrebné pokúšať sa dokázať spojencom, že už nepredstavovalo zdroj destabilizácie v Európe, čistky a ovzdušie nejednoty, ktoré udržiavali, svedčili o opaku. Preto kráľ v septembri 1816 rozpustil ultrarojalistickú komoru a nastúpila umiernennejšia a liberálnejšia väčšina vedená vojvodom z Richelieu, ktorá, ako sme si ukázali, viedla k úspešným rokovaniam so spojencami. Od tohto dátumu až do roku 1820 prevládlo umiernenie a rovnováha a nový režim riadil logikou upokojenia a zmierenia. Proces bol však naďalej krehký: vražda vojvodu z Berry v roku 1820, ideologické napätie režimu, ktoré z nej vyplynulo v tom istom roku a s vládou Karola X. od roku 1824 a napokon s revolúciou v júli 1830 ešte zosilnelo, všetky tieto po sebe idúce udalosti svedčili o tom, do akej

miery politická normalizácia a zmierenie dvoch francúzskych štátov, jedného dediča Starého režimu a druhého dediča revolúcie a cisárstva, v roku 1830 ešte zd'aleka neboli zavŕšené.

Režimu Reštaurácie sa síce trvalo nedarilo presvedčiť francúzske obyvateľstvo o svojej legitímnosti, účinnejšie však dokázal preukázať, že stelesňuje mier. Mier, v ktorý francúzska spoločnosť, a dôverné správy prefektov cisárstva to otvorene zdôrazňovali, veľmi dúfala od roku 1812. Dialo sa to však za vysokú cenu: cenu viac či menej dobrovoľného a vedomého zabudnutia na vojnu a jej traumy, zatiaľ čo desaťtisíce vojakov a dôstojníkov, ktorí nešťastne prežili napoleonské vojny, boli ponechané napospas svojmu osudu a trápeniam.

Dobrovoľné zabudnutie?

V napoleonských vojnách slúžilo vojenskej politike cisárstva a znášalo zvlášť brutálnu vojenskú realitu približne 2,5 milióna mužov, z toho 1,66 milióna Francúzov. Veľkú väčšinu z nich tvorili odvedenci, nie vojaci z povolania, a títo odvedenci boli hrou geopolitiky a Napoleonových ambícií vrhnutí s minimálnou, ba dokonca nijakou telesnou, psychologickou a duševnou prípravou do postupom rokov stále viac násilných a vražedných bojov: stačí spomenúť bitku pri Eylau alebo bitku na Berezine. Štatistiky vojnových obetí sa líšia, svedčia však o celom rozsahu strát.

Jacques Houdaille odhadol počet mŕtvych, Francúzov i cudzincov, na 870 tisíc.¹⁰ Iní historici, napríklad Jean-Paul Bertaud, uvádzajú trocha vyššie číslo, t. j. približne 970 tisíc mužov, z toho 633 tisíc Francúzov. Ďalšie odhady sa točia okolo 900 tisíc mužov za celé trvanie napoleonských vojen, čo by predstavovalo približne 40 až 45 % celej francúzskej armády (na porovnanie uvádzam, že pri 8 miliónoch mobilizovaných počas 1. svetovej vojny v rokoch 1914 až 1918 je tento podiel 25 %). Vidíme, do akej miery vojny cisárstva spôsobili francúzskej spoločnosti skutočné demografické krvácanie, ktoré malo citelný účinok na hospodársky vývoj Francúzska. Tieto konflikty dovedené na masovú úroveň však mali aj psychologický a sociálny vplyv.

Ako správne zdôraznila Natalie Petiteau vo svojom diele o *Zajtrajškoch cisárstva (Lendemains d'Empire)*, „zatiaľ čo spoločnosť 20. storočia venovala bývalým bojovníkom veľkú pozornosť, spoločnosť prvých dvoch tretín 19. storočia tento pojem prakticky nepoznala: voči týmto mužom..., ktorí sa vrátili domov po tom, čo riskovali svoje životy na bojovom poli..., režim nasledujúci po cisárstve neprejavil nijakú starostlivosť.“¹¹

V roku 1814 a ešte viac v roku 1815 chcel totiž režim Reštaurácie jednoznačne urobiť čiaru za napoleonskou minulosťou a hrdinskou pamäťou vojen cisárstva.¹²

10 Porovnaj HOUDAILLE, Jacques. Pertes de l'armée de terre sous le premier Empire, d'après les registres matricules. In *Population*, 1972/1, zväzok 27, s. 27-50.

11 PETITEAU, Natalie. *Lendemains d'Empire. Les soldats de Napoléon dans la France du XIXème siècle*. Paris : Boutique de L'Histoire, 2003, s. 89.

12 Literatúra, naopak, vzdialene odráža trpké osudy vojakov veľkej armády, ktorí počas Reštaurácie upadli

Bojovníkom cisárstva nebola postavená nijaká socha, nijaký pamätník. A až neskôr počas júlovej monarchie bol postavený prvý pamätník, zhodou okolností mramorová socha predstavujúca baróna Larreyho (veľkého chirurga, vojenského lekára, ktorý však nebojoval) na nádvorí vojenskej nemocnice Val de Grâce.

Zároveň režim Reštaurácie zďaleka nepomáhal bývalým bojovníkom cisárstva, ale sa vo vzťahu k nim ukázal byť skôr podozrievavý (lebo im, koniec koncov často oprávnene, pripisoval bonapartistické cítenie) v čase, keď bola celá francúzska spoločnosť naklonená viac tomu, aby obrátila list za dvadsiatimi piatimi rokmi revolučných a napoleonských vojen, než tomu, aby oslavovala odvalu svojich „hundrošov“. Preto na jednej strane došlo v rokoch 1815 – 1816 k demobilizácii a prepusteniu 300 tisíc vojakov, a na druhej strane sa objavil fenomén „polovičných žoldnierov“ – týmto termínom sa označovali bývalí vojaci a dôstojníci cisárstva, ktorí už poberali len polovicu žoldu, lebo neslúžili v kráľovskom vojsku a boli z neho vylúčení buď preto, že boli oslobodení od vojenskej služby z dôvodu svojho telesného či duševného stavu, alebo preto, že boli podozriví z buričského politického cítenia. Zároveň títo poloviční žoldnieri (20 tisíc v roku 1815) podliehali prísnemu dohľadu prefektov. Nemohli slobodne vykonávať činnosti ani cestovať, potrebovali na to predchádzajúce povolenie; ich poštu otvárali a prípadne cenzurovali. No je pravda, že sa niektorým podarilo znova začať civilný život a opätovne sa doň začleniť tým, že sa oženili s vdovami alebo sestrami obchodníkov, sedliakov a remeselníkov, ktorí padli na fronte. Demografické krvácanie, ktoré sa dotklo mladých mužov, totiž prinútilo ich vdovy druhýkrát sa vydať z rozumu. No mnohí z týchto bývalých bojovníkov, izolovaní, bez podpory rodiny, ktorým moc zakázala vrátiť sa do rodných dedín alebo miest zo strachu, že ich tam privítajú ako hrdinov a stanú sa buričskými osobnosťami, tápali v biede a spoločenskom deklasovaní. S ťažkosťami prežívali a žili len v nostalgii Napoleonových hrdinských činov, ktorú si medzi sebou pestovali v úzkom kruhu vojenských kamarátov, v kaviarni, v bistre pri partii kariet alebo kociek. Dvakrát do roka si napriek zákazu obliekli pod obnosené plášte svoje uniformy, a to 15. augusta (dátum Napoleonových narodenín) a 2. decembra (výročie jeho korunovácie), a ako-tak sa usilovali prežiť vo veľkej všeobecnej ľahostajnosti.

Niesli si však v sebe mnohé traumy a mnohé utrpenia. Početné zle zhojené rany, ktoré boli stále bolestivé, postihnutia v dôsledku amputovaných chodidiel a odmrznutých rúk, hendikepy – mnohí bojovníci prišli o sluch či zrak – štatisticky zachytiť tieto následky je síce ťažké, no určité lokálne údaje poznáme: v departmáne Vaucluse, ktorý študovala Natalie Petiteau, 12 % mužov, ktorí podali žiadosť o penziu, trpelo chronickou reumou „ťažšou a predčasnou v porovnaní s väčšinou ich súčasníkov“ a „16 % mužov sa vrátilo domov bez jednej končatiny.“¹³ K týmto fyzickým ranám treba pridať psychické traumy a neurózy. Historici prvej svetovej vojny tieto vážne poruchy dobre opísali, no

do zabudnutia. Pozri Balzacov román *Plukovník Chabert* a z novších diel novelu Josepha Conrada *Duel*, podľa ktorej natočil Ridley Scott film nazvaný *Súperi*.

13 PETITEAU 2003, s. 108-109.

historikom roku 1812 unikli: keďže ich vtedy spoločnosť nebrala do úvahy ani ich neliečili zdravotníci, nebola o nich vypracovaná žiadna štúdia. Určité prame-
ne však svedčia o úchylkách alebo samoničiteľskom správaní bývalých bojovní-
kov, najmä tých, ktorí prežili ruské peklo. Stéphane Calvet tak opísal jeden veľmi
jasný prípad vo svojich prácach o Napoleonových dôstojníkoch z departmánu
Charente. V roku 1816 komisia, ktorá vyšetrovala jedného bývalého vojaka, na
jeho adresu konštatovala, že upadol „do stavu demencie“, už nebol spôsobilý na
službu a musel byť hospitalizovaný. Doktor Esquirol, ktorý ho od konca roku
1816 pozoroval v nemocnici v obci Charenton, kde bol hospitalizovaný, dospel
k záveru, že kapitán Jean-Antoine Gédéon de Chamborant bol „*postihnutý ne-
liečiteľnou duševnou chorobou spôsobenou zimou, ktorú zažil v Rusku*“. „*Každo-
ročné správy psychiatra zdôrazňujú jeho »mizantropiu« a paranoju, ktoré sa
z mesiaca na mesiac zhoršujú, jeho fóbiu z bielej farby, ktorú dávajú lekári do
súvislosti so snehom v Rusku.*“¹⁴ Zdá sa síce, že Esquirol takto správne vystihol
traumu a jej pôvod, nepodarilo sa mu však zmierniť utrpenie dôstojníka: ten
po viacerých pokusoch spáchal v auguste 1824 vo veku 38 rokov samovraždu
vyskočením z okna charentonskej nemocnice.

Zdá sa, že šialenstvo, beznádej a samovražedné sklony postihli mnohých mužov,
ktorí sa vrátili do Paríža či Avignonu, a to v čase, keď francúzska spoločnosť už
nechcela o týchto vojnách nič počuť a nezaujímal sa o tieto strašidlá, ktoré boli
nositeľmi ich pamäti. Je pravda, že niektorí začínali svoje pamäti spisovať, no fe-
nomén bol zatiaľ okrajový a v spoločnosti nemal veľkú odozvu. Bolo treba sku-
točne počkať až na návrat Napoleonových telesných pozostatkov v roku 1840
a neskôr na zavedenie medaily Svätej Heleny z iniciatívy Napoleona III. v roku
1857, ktorým štát konečne vzdal poctu starým „hundošom“, ktorí ešte žili: až
týmto oneskoreným zmierením medzi minulosťou a prítomnosťou sa napokon
mohlo zavŕšiť vystúpenie z 15 rokov trvajúcich napoleonských vojen.

Z francúzštiny preložila Kornélia Ševčíková

14 CALVET, Stéphane. *Les officiers charentais de Napoléon au XIXème siècle. Destins de braves*. Avignon : Rivages des Xantons et Université d'Avignon, 2010, s. 411.

Cituj:

REY, Marie-Pierre. Vystúpenia z napoleonských vojen. Niekoľko námetov na reflexiu. In *Forum Historiae*, 2018, roč. 12, č. 2, s. 12-20. ISSN 1337-6861.

...

Marie-Pierre Rey
Université Paris 1 Panthéon-
Sorbonne
UMR SIRICE
17 rue de la Sorbonne
75231 Paris cedex 05
mariepierre.rey@gmail.com